

Проф. др Милорад ВАСОВИЋ

ТЕМАТСКИ СМЕРОВИ И ЗНАЧАЈ ГЕОГРАФСКИХ ПРОУЧАВАЊА ДУШАНА МАРТИНОВИЋА

Више од четири деценије Душан Мартиновић је веома присутан у географској науци. Он није био запослен у научноистраживачким установама, нити је радио на истраживачким пројектима које је финансирала друштвена заједница. Живео је скромно у родном Цетињу. Најпре је предавао у средњој школи, потом руководио гласовитом цетињском Гимназијом, сарађивао с културним установама и вршио теренска истраживања само онда када би уграбио мало слободног времена и ако би скупио који марјаш за истраживачка путовања.

Почетком шездесетих година 20. века Душан Мартиновић је отпочео проучавање варошица и градова у Старој Црној Гори и Црногорском приморју. Добро је што ту тематску преокупацију никад није напустио. У првим радовима ове врсте он је систематизовао и научно објаснио сакупљене податке о локацији варошица, њиховој историји, изградњи, територијалном ширењу и главним функцијама. И у каснијим радовима држао се тих тематских смерова али је све више залазио и у питања комунално-инфраструктурног опремања, планирања насеља, у животну средину градских насеља и у њихове туристичке функције. Радећи пажљиво, промишљено и плански Мартиновић је проучио готово све варошице у старој Црној Гори и на Црногорском приморју и о свакој од њих објавио по једну краћу монографију, која се данас може допуњавати и проширивати јер се свака од варошица у међувремену знатно трансформисала.

Један од првих његових прилога ове врсте јесте напис *Бар*, од петнаестак страна, објављен пре довршетка пруге Београд-Бар и луке Бар. Аутор је најпре приказао положај луке у Барском заливу, који је повољнији од положаја свих јадранских лука јер је ближи светским поморским линијама и великим лукама на Средоземљу. Његову предност повећава и

пространа гравитациона зона у залеђу. Аутор нас подсећа да је Бар двојно насеље: Стари Бар је удаљен од мора око четири километра, смештен у североисточном делу Барског поља и у подножју Румије; Нови Бар је лучко насеље, саграђено на самом почетку 20. века, у северозападном подножју Волујице, која га штити од ветрова са мора. Уз типичну, у основи благу медитеранску климу, бројне изворе који избијају на контакту кречњака и флиша и плодно тло, успевају агруми, смоква, шипак и маслина (понеко стабло је старо преко 2.000 година).

Аутор прати територијални развитак и функције Бара од старина (римске колоније Антибариум), указује на инвазије, земљотресе, на турску владавину (1541-1878), на богатство насеља у средњем веку, оживљавања трговине у 19. и 20. веку. Излагање се завршава погледима аутора на функционални и територијални развитак, који ће највише зависити од пруге Београд—Бар и луке Бар.

Петровац на мору се налази у југоисточном делу Будванске ривијере, на рубу полукружног залива насталог селективном абразијом, испред два мања острва, која га штите од јужних ветрова. Аутор указује на дуго постојање насеља и тврди да оно спада међу најстарија на нашој обали, јер постоји од римског доба. У Летопису попа Дукљанина помиње се као Ластва. Овде су се од давнина састајали Паштровићи на договоре. Под влашћу Венеције био је од 1423. до 1797. године; она му је поклањала велику пажњу (лазарет, тврђава). Данашње насеље потиче са краја 18. и почетка 19. века. Поред обале Паштровићи су имали привремене зграде — магацине за смештај пољопривредних производа, нарочито вина и уља намењених извозу. По краљу Петру I Карађорђевићу 1918. године је прозвано Петровац на мору. После Другог светског рата у њему се почео развијати туризам.

Варошица уз северозападну обалу Скадарског језера, *Вирпазар*, основана средином 19. века на раскрсници водених и копнених путева који воде ка Зетској равници, Крајини и Ријечи Црнојевића; она се обрела у близини давнашњих средишта политичког и духовног живота Зете и Црне Горе (Скадра, Жабљака и Обода). Мартиновић установљује да је Вирпазар био од почетка свог оснивања трговачко средиште Црмнице — најплоднијег краја Старе Црне Горе и њеног виногорја. Његову живописност повећава топографски положај на ставама речица Црмнице и Ораховштице, од којих настаје Вирштица, притока језера. У време издизања свог нивоа језеро је плавило насеље, нарочито током зиме, па су грађени насипи, вештачка острва и мостови до острва. Кад се зимске воде склопе са свих страна, Вирпазар се претварао у „Црногорску Венецију”. Упркос тим не-

вољама он је крајем 19. и почетком 20. века добио значајне комуникације: телеграфску линију и друмску везу са Цетињем, Ријеком Црнојевића и Баром 1888. и 1905, паробродарски саобраћај са пристаништима на језеру 1904, уску пругу до Бара 1905-1909. године. У 20. веку на њега је избила пруга нормалног колосека Титоград—Бар, касније Бар—Београд, потом аутомобилски пут Београд—Петровац на мору и др. Мартиновић открива да спортови на води, лов, риболов (30 врста риба), разгледање манастира и црквица све више привлаче туристе у ово живописно место.

Крајом монографијом *Пераст* Д. Мартиновић је подсетио наш културну средину на судбину „мртваг града” у североисточном делу Боке, смештеног наспрам Верига, који је штитио Которски и Рисански залив, био најстарије и најпознатије поморско насеље, велико бродоградилште, да је имао прву поморску школу код Словена (још је Петар Велики овамо слао своје поморце на школовање), уточиште за хајдуке и др. Пераштани су чували државну заставу Немањића и Душанов законик све до средине 19. века. Висок културни домет Пераст је имао у 17. и 18. веку, када су саграђене велелепне куће и цркве. Услед пропадања једрењака замрло је пераштанско поморство, с њиме трговина са Левантом, радионица сребрних предмета и филигранска школа. Иако је Пераст најсунчанији градић у Боки, с топлим морем и бројним историјским споменицима а заштићен законом, ипак није постао туристичко место.

Сличну, рекло би се и тежу судбину имао је, према проучавањима Душана Мартиновића, *Рисан*, удаљен само три километра од Пераста. Лоциран у врху истоименог залива, наспрам Верига и на месту где је вековима избијао каравански пут из залеђа на море, уоквирен са три стране кривошијским гребенима стрмог нагиба, опасан дебелим одбрамбеним зидинама, представљао је моћно стратегијско место. Саобраћајна и трговачка функција у њему је била значајна од времена Римљана и током читавог средњег века, када је одавде ка унутрашњости Динарида водио крак чувеног Зетског пута. Све до изградње железничке пруге Требиње—Никшић, 1938. године, Рисан је био значајно средиште трговине стоком и сточарским производима западне Црне Горе. Од изградње те пруге он стагнира јер је веома ослабила његова трговачко-прометна функција.

Зна се да Рисан постоји од античког доба, да спада у најстарија насеља на Јадрану и да је у том добу био најзначајније насеље у Боки Которској. Заједно са Скадром био је најважнији илирски град, па и резиденција илирских краљева (краљице Теуте). За време илирског краља Балајоса овде је постојала ковница новца — најстарија у нашој земљи. Град су рушили освајачи али и земљотреси. Приликом једног катастрофалног труса

СОЦИЈАЛИСТИЧКА ФЕДЕРАТИВНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА СРБИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ДИПЛОМА

О ЗАВРШЕНОМ ТРЕЋЕМ СТЕПЕНУ СТУДИЈА ЗА МАГИСТРАТУРУ
НА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОМ ФАКУЛТЕТУ

РЕКТОР УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ И ДЕКАН ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОГ
ФАКУЛТЕТА СВОЈИМ ПОТПИСИМА И ПЕЧАТОМ УНИВЕРЗИТЕТА ПОТВРЂУЈУ ДА ЈЕ

Мартиновић Ј. Душан

РОЂЕН-А 1-III-1933 У БАЈИЦАГНА, ПОШТО ЈЕ 1956
ГОДИНЕ СТЕКАО-ЛА ВИСОКУ ШКОЛСКУ СПРЕМУ НА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧ.
ФАКУЛТЕТУ, НА ДАН 30-VI-1971 ГОДИНЕ ПОЛОЖИО-ЛА ПРОПИСАНЕ ИСПИТЕ
НА ТРЕЋЕМ СТЕПЕНУ СТУДИЈА ЗА МАГИСТРАТУРУ НА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОМ
ФАКУЛТЕТУ И ИЗРАДИО-ЛА САМОСТАЛАН РАД „БУДВАНСКА РИВИЈЕРА“
-УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА.

КОЈИ ЈЕ ПОВОЉНО ОЦЕЊЕН И ТИМЕ СТЕКАО-ЛА ПРАВО НА ДИПЛОМУ О ЗАВРШЕ-
НИМ СТУДИЈАМА ТРЕЋЕГ СТЕПЕНА НА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОМ ФАКУЛТЕТУ.

НА ОСНОВУ ТОГА ИЗДАЈЕ МУ-ЈОЈ СЕ ОВА ДИПЛОМА КОЈОМ СТИЧЕ НАЈВИШУ
ШКОЛСКУ СПРЕМУ И АКАДЕМСКИ СТЕПЕН МАГИСТРА ТЕОРЕТИЧКИХ
НАУКА КАО И ПРАВА КОЈА МУ-ЈОЈ ПО ЗАКОНУ ПРИПАДАЈУ.

У БЕОГРАДУ 3 ЈУЛА

1971

БР. 46/3

ДЕКАН

Др Милорад Бертолино

РЕКТОР

Др Стојан М. Самарџић

приобални део је утонуо у море. Од VII века Рисан је словенски град; у средњем веку био је живо трговачко-занатско средиште, а у 18. а нарочито у 19. веку „спољно тржиште црногорске трговине”. У данашње доба туризма Рисан се не истиче. Постоје, међутим, идеје да се он и недалеки Пераст функционално повежу и да се од њих створи град-хотел сличан Светом Стефану.

Душан Мартиновић није могао да заобиђе ни драгуљ Црногорског приморја и читавог Средоземља, *Свети Стефан*, некадашње утврђено острво-превлаку југоисточно од Будве, које је било предстража за одбрану Паштровића од пирата и Турака. У његовим „магазинима” Паштровићи су чували своје пољопривредне производе а на великој тераси одржавали пазар. Представљао је управни, културни и саобраћајно-трговачки центар, зборно место и током „двије-три стотине година сједиште паштровске банке”. Од средине 20. века почело је његово преуређивање у јединствен град-хотел, који се временом афирмисао као туристичка атракција светског гласа.

Своју научну зрелост, па и највиши научни домет, Душан Мартиновић је достигао монографијама о Будванској ривијери и Цетињу.

Црногорско приморје поодавно привлачи пажњу научних радника на пољу туризма, што је у природној вези са интензивним развојем ове делатности. Доскора су у томе предњачили географи. Данас се за то приморје може тврдити да спада не само у најпривлачнија подручја Јадрана и Средоземља него и у најбоље проучене просторе са туристичко-географског становишта. Душан Мартиновић је томе допринео изучавањем приказаних варошица које се налазе у том приморју, а нарочито темељитом монографијом под насловом *Будванска ривијера, услови за развој туризма*. Он се подухватио задатка да проучи ту ривијеру — једну од најпривлачнијих и, свакако, најразвијенију микрорегију и приморја и Црне Горе у целини. Реч је о простору од Јаза до Буљарице, на којем се налази 17 претежно пешчаних плажа највишег квалитета, шест афирмисаних туристичких места и неколико мањих локалитета који се брзо изграђују.

Од самог почетка излагања Мартиновић се својски трудио да нађе и потанко анализира све оне природне и антропогене основе, на којима се заснива експанзија туризма — а она је на Будванској ривијери још 1969. године донела приход у девизама од 4.284.100 долара, утичући на пораст дохотка изнад 1.000 долара годишње по становнику. Анализирајући редом све физичко-географске компоненте проучаване ривијере, он је дошао до закључка да климатске одлике и квалитет плажа представљају најзначајније, трајне основе, а да су од приличне важности још пејзажне привлач-

ности и, наравно, особине моске воде. Развијајући ове мисли, аутор се упустио у детаљна проучавања будванског поднебља и доказао да оно, са средњом годишњом температуром од 15,8°C и годишњом амплитудом од 16,4°C, са 141 даном чија је просечна температура ваздуха изнад 18°C, има предности и над чувеном Ничанском ривијером. Ако се узме температура воде од 18°C као гранична вредност почетка и завршетка туристичке сезоне, онда Будва има сезону за 35 дана дужу од те сезоне у Ници.

Пажљивом анализом, уз строгу објективност и савесно оперисање чињеницама, Мартиновић је доказао да су плаже на овој нашој ривијери најквалитетније на читавом Јадрану и да се на њима може истовремено купати преко 40.000 људи. У овој његовој монографији, иначе правој географској и туристичкој енциклопедији о најразвијенијим делу Црне Горе, наилазимо на многобројне и вредне податке не само о просторним појавама него и о развоју саобраћаја, данашњој саобраћајној повезаности с осталим јадранским подручјима и са залеђем, о смештајним могућностима, инфраструктурној опремљености, општим привредним проблемима, с посебним освртом на улогу пољопривреде, трговина и услужног занатства у туристичком промету. Аутор се с разлогом задржава и на анализи културно-забавних манифестација и пропаганде, а нарочито на разматрању туристичког промета и сложених функција туризма на овој ривијери. Са задовољством констатујемо да је он веома добро обрадио утицај туризма на измену привредних делатности и живота домицилног становништва, на промену лика предела и насеља, што спада у суштинска питања географског проучавања туризма и туристичких простора.

И још нешто: у овој монографији Душан Мартиновић је изложио и драгоцене податке о манастиру Стањевићи, који је постојао изнад села Побора, био богат и представљао другу резиденцију црногорских владика. У њему је одржано више црногорских зборова, донесен први црногорски законик (још 1798), одржавани преговори између Црне Горе и Русије, Аустрије и Француске. При манастиру је постојала школа у којој је учио и Петар I Петровић Његош; једно време у њему су боравили Шћепан Мали и Доситеј Обрадовић (владика Сава га је овде „рукоположио за свештеника” 1765. године). И Вук Караџић је овде боравио, али 1835. године. Стањевићи су били повремена резиденција и Петра II Петровића Његоша. Од 1869. године у Бокељском устанку они су минирани и од тада су у рушевинама.

Ову монографију Мартиновић завршава указивањем на планове развијања Будванске ривијере током наредних 20 година. Мислимо да нико

до тада није тако студиозно сагледао сву сложеност проблема даље туристичке изградње.

Најобимније и најзначајније дело Душана Мартиновића јесте монографија *Цетиње — постанак, функције и туристичке могућности*. Она представља његову докторску дисертацију, одбрањену на Природно-математичком факултету у Београду.

И летимичан поглед на ово дело показује да је аутор уложио велики труд. Током читања установи се да је он прегледао и искористио 299 објављених радова и разних извора, да је приложио тридесетак карата, скица и графикона, да је документацију употпунио са двадесетак статистичких табела; тако се учврсти утисак о изузетној темељитости овог дела.

После исцрпне анализе географског положаја Цетиња, који је својом забаченошћу у прошлости олакшавао самоодржавање а у доба савременог саобраћаја представља кључну препреку развоју града, аутор прелази на изучавање његовог природно-географског комплекса. Пошто је најпре изложио шта су ранији истраживачи установили, Мартиновић је приступио проучавању геолошког састава и рудног блага околних терена, рељефа, климатско-хидрографског комплекса, тла и био-географских односа. При томе се трудио да сваку од ових природних компонената оцени са становишта потреба за људски живот и територијално ширење града; безводицу на површини, изразиту карстификацију, незнатно пространство Цетињског поља и недостатак педолошког покривача он сматра крајње неповољним природним особеностима за људски живот. С друге стране, Цетиње је најкишовитији град некадашње Југославије и данашње државе Србије и Црне Горе. Оно је, међутим, и један од најсунчанијих градова, што се унеколико одражава на здравствено-еколошке прилике у њему.

У наредним поглављима аутор приказује извесну драматичност живота људи у овом делу наше домовине, у којем се пред налетима Турака сукцесивно помицала зетска престоница у све неприступачнији крас: са Жабљака на Обод изнад Ријеке Црнојевића а потом у Подловћенски Долац (Цетињско поље), где Иван Црнојевић себи подиже 1482. године дворца а 1484. године Цетињски манастир. Све до седамдесетих година 19. века овде се народ није смео масовније насељавати, јер је стално претила опасност од турских упада: до тог времена Турци су пет-шест пута упадали на Цетиње и рушили знаменити манастир. Тако је оно вековима било минијатурно насеље, односно скуп малог броја сељачких кућа. Још 1860. године имало је само 34 куће! Ипак, то је било место у којем се усредсређивао државотворни живот Црне Горе. Тако је настао готово беспримеран феномен: умалила се вековна престоница која није личила на

СОЦИЈАЛИСТИЧКА ФЕДЕРАТИВНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА СРБИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ДИПЛОМА

О ДОКТОРАТУ ГЕОГРАФСКИХ НАУКА

РЕКТОР УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ И ДЕКАН ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОГ ФАКУЛТЕТА, СВОЈИМ ПОТПИСИМА И ПЕЧАТОМ УНИВЕРЗИТЕТА ПОТВРЂУЈУ ДА ЈЕ **ДУШАН МАРТИНОВИЋ**, РОЂЕН 1. МАРТА 1933. ГОДИНЕ У БАЈИЦАМА, ПОШТО ЈЕ 1956. ГОДИНЕ СТЕКАО ВИСОКУ ШКОЛСКУ СПРЕМУ НА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОМ ФАКУЛТЕТУ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ, ОДБРАНИО ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ НА ДАН 26. ЈУНА 1974. ГОДИНЕ НА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОМ ФАКУЛТЕТУ ПОД НАСЛОВОМ „ЦЕТИЊЕ, ТЕРИТОРИЈАЛНО-ФУНКЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ И ТУРИСТИЧКЕ МОГУЋНОСТИ“ И ТИМЕ ИСПУНИО УСЛОВЕ ЗА СТИЦАЊЕ НАУЧНОГ СТЕПЕНА

ДОКТОРА ГЕОГРАФСКИХ НАУКА

НА ОСНОВУ ТОГА ИЗДАЈЕ МУ СЕ ОВА ДИПЛОМА КОЈОМ СТИЧЕ ТИТУЛУ ДОКТОРА ГЕОГРАФСКИХ НАУКА, КАО И ПРАВА КОЈА МУ ПО ЗАКОНУ ПРИПАДАЈУ.

У БЕОГРАДУ, 6. НОВЕМБРА 1974. ГОДИНЕ, БР. 2545/1.

ДЕКАН
ПРИРОДНО МАТЕМАТИЧКОГ ФАКУЛТЕТА

Др Вељко Уличкић
ДР ВЕЉКО УЛИЧИЋ

РЕКТОР
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Др Јован Глигоријевић
ДР ЈОВАН ГЛИГОРИЈЕВИЋ

град, није имала значајнију привредну основу, није имала готово никакву саобраћајну везу са осталим светом, лежала је у најљућем красу на свету и у изразитој безводици.

Душан Мартиновић документовано показује како је сплет нових политичко-историјских прилика седамдесетих година 19. века коренито оријентисао животни положај Цетиња. Мисли се на дужи период мира после Берлинског конгреса 1878. године, на проширивање државне територије, изградњу првих саобраћајница, низа јавних објеката и двора, на развој и јачање тржишта, учвршћивање функција државе (административно-политичких, дипломатских), на размах културно-просветног живота, чему је допринео и долазак на Цетиње врских интелектуалаца из других крајева наше отаџбине итд. Нама није позната ни једна студија у којој је тако пластично и убедљиво приказан утицај политичко-историјских промена на судбину једног града. Мартиновић засипа читаоца подацима о полету Цетиња у време док је било престоница, када је у њему било 12 иностраних амбасада или посланстава, затим о његовом постепеном свођењу на седиште бановине, републике и најзад општине!

Анализирајући једну за другом све ове чињенице о функцијама, аутор је дошао до низа значајних закључака, које морају уважавати планери овог града. Он доказује да Цетиње, упркос саобраћајној одручности, има услова за даљи индустријски развитак. Оно располаже огромном културном баштином (нарочито чувеним музејима и богатим библиотекама) која се може добро искористити у будућим научним и просветним прегнућима. Лежећи уз то близу чувених ривијера, подно привлачног Ловћена и на надморској висини скоро идеалној са здравствено-туристичког становишта, оно се може развити у значајан туристички депаданс Црногорског приморја.

Овим својим делом Душан Мартиновић је издао до сада најпотпунију и најтемељитију монографију о Цетињу. Штавише, по концепцији и методском поступку он је дао једно од најсавременијих дела у нашој научној литератури о градовима. Али ту није стао: у списку његових географских радова налазе се још три књиге о овом граду славе, поноса, запостављања и страдања: *Цетиње — град херој, Туга феникса — мирнодропска деградација Цетиња и Камени престо слободе.*

Књига *Туга феникса, мирнодропска деградација Цетиња* представља преглед Мартиновићевих оцена о промени функције овог града, о његовом стогодишњем ривалству са Подгорицом, пресељавању кључних установа у Подгорицу, замирању цетињске привреде, градњи фабрика и оснивању саобраћајних предузећа. Мало је ко од наших научника сасуо у лице одговорним појединцима и јавности толико критика, прекора и

горчине, због сијасет грешака чињених из незнања, политичке острашћености, локализма, идеолошке нетрпељивости и немара.

Кад човек пажљиво прочита ову веома храбро написану књигу, испуни се тужним сазнањем: град који је 450 година био престоница а у 19. и почетком 20. века и стожер окупљања покретача ослобођења Јужних Словена, у коме су се окупљали и наши најумнији писци, уметници и научници, систематски је понижаван у XX веку. Некадашња престоница постала је општинско место; њене чувене установе, нарочито културне, пресељавају се у Подгорицу. Музејско и друго благо развучено је на све стране. Више школе пренесене су у Никшић и друга места. У привреду, урбану градњу и градњу путева улагано је мало средстава. Срећом, шездесетих година 20. века Петар Синановић и други посленици прионули су да саграде електроиндустрију „Обод”, фабрику обуће „Оро”, предузеће за израду санитарне и ветеринарске опреме „Санитас”, саобраћајно предузеће „Тара” и др. Након разорног земљотреса, 1979. године, настаје извесна ренесанса овог насеља. Граде се добри путеви до Подгорице (31 км) и Будве (29 км). Оживљава и стамбена изградња, понегде неквалитетна, па су духовити Цетињани неким четвртима наденули имена „Конго”, „Катанга” и „Голубарник”.

Лоше пројектовање оставило је готово трагичне последице по једну грађевину. Реч је о седмоспратном депоу Централне народне библиотеке Црне Горе, саграђеном на сувом кориту понорнице Цетињске ријеке! Темљи депоа доспели су до подземног канала сифонског типа. Приликом поплаве од 19/20. фебруара 1986. године вода је покуљала из подземног канала, који је био отворен и потопила 150.000 свезака са 3.448 наслова. Запослени су дуго улагали напоре да осуше књиге и разне папире, да пренумеришу документацију итд.

Почетком осамдесетих година 20. века на Цетињу се оснивају прве високошколске установе, најпре Културолошки факултет 1981, који се 1988. преименује у Факултет ликовних умјетности; 1995. године отвара се Одсјек глуме; 1996. године Музичка академија пресељава се из Подгорице на Цетиње. С обзиром на огромно културно-историјско наслеђе, мисли Душан Мартиновић, могу се преселити на Цетиње, престоницу Црне Горе: Министарство културе, Министарство спољних послова, Министарство туризма и Ректорат Универзитета.

Иако дубоко огорчен бројним, у основи наopakим решењима о функцијама и изградњи Цетиња до осамдесетих година 20. века, Мартиновић ове новије закорак сматра охрабрујућим, па снагом озбиљног научника закључује оптимистичком проценом будућности Феникса. Све је то уве-

лико „измијенило односе, трансформисало свијест о потреби добросусједског живљења, вратило Цетињанима вјеру у перспективу њиховог града и бољу будућност” (стр. 87). Тако и треба да буде: стотинама година Цетиње је било збориште бораца за слободу из Црне Горе, Брда и свих околних простора, светионик православља, мека културног и уметничког стваралаштва, колевка најумнијих људи међу Јужним Словенима. Дакле, добро је што се тамо вратила наша древна и мученичка престоница. Уосталом, у данашње време пут дуг само 31 km, који повезује Подгорицу и Цетиње, пређе се за пола сата, па стога закључујемо да су ова два града готово спојена у један, те ће у будућности све лакше усклађивати своје функције.

Камени престо слободе представља географско-историјску студију Цетињског краја, написану по Керовом систему, понекад оспораваном али дубоко увреженом у нашој науци, поготову у регионалној географији. У шест већих поглавља аутор је изложио готово сва своја сазнања о положају, природним одликама, историјско-географским основама, становништву, привреди и о Цетињу као средишту регије, која се састоји од три веће просторне целине (Катунске површи, Ловћена са његовом континенталном подгорином и западног обода Скадарског басена). Састављена је искључиво од мезозојских кречњака. „По степену карстификације и по крашким феноменима спада међу најизразитије у Динаридима уопште... то је предио најљућег црногорског краса”, закључује Д. Мартиновић. Ми додајемо да је простор катунског крша, по карстификацији, непроходности, безводици и неплодности тла јединствен крашки амбијент на читавој нашој планети.

Ово је готово потпуно безводан простор, иако по количинама падавина (2.641 до 5.776 mm) спада у најкишовитије делове Европе. Овде се само вртаче и увале користе за биљне културе, нарочито за кромпир. Аутор посвећује посебну пажњу управо тој мукотрпности живота човека у карсту. Он се удубљује и у истраживања подземне циркулације воде, приказује понорнице, ретка али јака крашка врела, подземне крашке облике рељефа као што су пећине и јаме. Из ове књиге сазнајемо да је све до 17. века кроз Цетиње текла Цетиња или Цетињска ријека, која се дејством карстификације изгубила „у подземне канале и водопроходне система према Црнојевића ријеци”. На западном ободу Цетињског поља повремено избијају огромне количине подземне воде, које плаве поље (у фебруару 1986. године оне су поплавиле многе куће, штампарију „Обод”, Гранд-хотел, неке музеје и чак делове Централне библиотеке).

Приказујући „историјско-географску основу развоја” Мартиновић најпре указује на неолитску старост првих насеобина у Цетињској регији,

утврђује да су стална насеља заснивана између 14. и 15. века, да су до 14. века Цетињско поље насељавали „из Зете протерани богумили”. Ова регија је била насељена и „ратницима, вјероватно пастирима или слободним сељацима”. Црнојевићи су од давнине „господарили Цетињском регијом”, где су имали своје поседе. Они су се овде учврстили после 1455. године, када је Стефан (Стефаница) Црнојевић признао протекторат Млетачке републике над горњозетским крајевима. Затим следе излагања о драматичним напорима далековидног Ивана Црнојевића да се спасава од Турака измицањем своје престонице најпре на Обод а потом у Подловћенски долац — Цетиње, где је 1482. саградио ренесансни дворца а 1484. године „чувену задужбину — Цетињски манастир”. Читалац с тугом, пијететом и дивљењем прати излагање о даљој борби Црногораца, разарању и обнављању нашег светог манастира у седам тешких напада Турака (1572, 1657, 1685, 1692, 1712, 1714, и 1785. године). Крајем 18. века постепено ишчезава племенски сепаратизам. За владавине Петра I и Петра II Петровића Његоша појачани су органи државне власти, а привреда почела да оживљава, захваљујући и позитивним друштвеним кретањима, „која разбијају ...патријархалну затвореност и аутоаркичност привреде”. Нове победе над Турцима, удвостручење територије државе, настанак дужег раздобља мира и градња путева, оснажују Црну Гору. У таквим условима брже се изграђује и Цетиње, о коме је Мартиновић писао и у другим својим радовима, приказиваним у овом нашем прилогу.

Кад је већ проучавао насеља у красу и када већ живи у красу, Душан Мартиновић је могао да зађе у унутрашњост Црне Горе и источне Херцеговине, да проучи још нека градска насеља или варошице, веће регионалне целине и проблеме њиховог развитака. Могао је да прокрстари кроз љути црногорско-херцеговачки крас, иначе најизразитији и најбезводнији крашки простор на нашој планети, да проучи варошице у њему (Грахово, Вилусе, Требиње, Билећу и Гацко) и покаже како се живи у условима безводице, како се гради у љутом крашком камењару. Таква би проучавања привукла пажњу и најугледнијих иностраних научника, који добро знају да је овај наш крас прави полигон за карстолошка проучавања уопште. Наравно, још није касно, јер је Мартиновић у напону зрелог стваралаштва. Али су за систематско и мукотрпно истраживање краса и насеља у њему потребни потпора истраживачких установа и добра материјална основа. У данашњим условима нико не може обављати теренска истраживања о своме трошку, па ни ентузијаста Душан Мартиновић.

Усредсређивање на истраживање ужег завичаја, које је изабрао Душан Мартиновић, има и веома добру страну: од неизмерне је користи ако се

одређени географски простор или одређено насеље посматрају од детињства, свакодневно, у свим метеоролошким и едафским условима, ако се помно прате јавни радови и изградња насеља, оцењује преображај насеља и окружујуће предеоне слике. Душан Мартиновић је радознало посматрао цетињски простор око себе, читао много о њему а био и његов хроничар. Радови оваквих аутора по правилу су најреалнији.

Житељ неког насеља, упућен у методологију географских истраживања, ако приступи истраживању свог места, може боље обавити то истраживање него цењени научник са стране, који ту накратко борави и обави „маршрутно разгледање” терена.

*

Ако се пажљиво прочитају географски радови Душана Мартиновића, долази се до следећих закључака о њиховим својствима.

Сваки његов рад проистекао је из напорног теренског осматрања и савесног изучавања постојеће литературе, како географске тако и историографске, етнографске, социолошке, војнополитичке и друге. Његови текстови су крцати чињеницама, инструктивни, добро одабрани и стављени у функцију основне тематике одређеног чланка или књиге.

Мартиновић доследно примењује еволутивни метод јер је свестан тога да насеља, саобраћајнице, привредни објекти и привреда у целини, па и окружујућа природа, нису производ тренутка већ еволуције, одређене законима друштва и природе. Стога његова истраживања омогућују да се прилично јасно сагледа стање спомињаних варошица у залеђу током минулих векова и деценија, нарочито шездесетих и седамдесетих година 20. века, а оних на морској обали од античког времена до данас. И више од тога: благодарјећи оваквом научном поступку аутор је могао да трезвено сагледа и основне смерове будућег развитка поменутих варошица и географских микрорегија које их окружују. То му је омогућило да изнесе и понеки предлог о томе шта треба планирати у појединим насељима. Један од најтрезвенијих његових предлога односи се на бокелске варошице Рисан и Пераст, које су међусобно удаљене само три километра. Мартиновић с много разлога предлаже да се оне у будућности повежу у јединствен град-хотел, сличан Светом Стефану који се налази на Будванској ривијери.

Мартиновић није писао о теоријско-методолошким питањима и географији, нити о њеној примени у пракси, о регионализацији и рејонизацији — а у стању је да о тим питањима мериторно расправља. Уместо тога, он

је проучавао конкретне географске особености свог ужег и ширег завичаја. Временом је своја истраживања тематски проширио на туристичку географију и географске аспекте животне средине, чиме је знатно допринео осавремењавању и примени географске науке у нас. Сваки његов чланак, свака монографија о варошицама у старој Црној Гори и Црногорском приморју проткана је туристичким и еколошким темама, па и проценама могућности настанка колизије између туризма и заштите животне средине. Такву колизију већ је запазио у Бару, Вирпазару а поготово на Цетињу, где је настала „мирнодопска деградација”, чак и друштвено-политичка. Аутор је, дакле, храбро критиковао индолентан однос данашњег друштва према судбини града којим се одувек поноси наш народ. Прави научни радник мора дићи свој глас против небриге, неодговорног односа друштва, установа и појединаца према објектима у граду а поготову према читавом граду. Уз то прави научник мора бити одговорно храбар и постојан у борби за заштиту простора који проучава. Душан Мартиновић је одувек био такав.